

МОВОЗНАВСТВО, ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 376-054.62:[378.016:811.161.2

Аліса ГЕЛЕЦЬКА,
Буковинський державний медичний
університет,
galisa3010@mail.ru

СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНА АДАПТАЦІЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Ключевые слова: *соціокультурная адаптация, культура, метод, языковая среда, мотивация, учебный процесс.*

Гелецкая Алиса. Социокультурная адаптация иностранных студентов в процессе изучения украинского языка.

В статье рассматриваются проблемы адаптации студентов-иностранцев в процессе изучения украинского языка. Для оптимального прохождения этого процесса даются рекомендации по организации обучения, советы преподавателям, которые работают с иностранными студентами. Анализируются стадии социокультурной адаптации, обеспечивающие успешное обучение в новой культурной среде. Особое внимание уделяется рассмотрению психолого-педагогических трудностей, с которыми сталкиваются иностранные студенты в первый год обучения в Украине. Значительное внимание уделяется проблеме создания учебных материалов, способствующих социокультурной адаптации иностранных студентов в Украине.

Важливе місце в розвитку суспільства надається системі освіти, в тому числі і професійній. Проблеми, що загострилися в освітній сфері України та необхідність підвищення якості підготовки кваліфікованих спеціалістів потребують реформування у відповідності до тенденцій світового освітнього простору. Однією з цілей освіти є підготовка кваліфікованого фахівця відповідного рівня, конкурентоздатного, компетентного, здібного до ефективної роботи на рівні світових стандартів.

Підготовка іноземних фахівців у нашій країні – це одна із ефективних форм культурного і наукового співробітництва, що сприяє зміцненню авторитету України на міжнародній арені, а також є джерелом додаткового фінансування освіти. Найбільшою популярністю серед іноземних громадян користується спеціальність лікаря.

Щорічно на навчання до вищих навчальних закладів України, зокрема й Буковинського державного медичного університету, приїждять іноземні громадяни, які народилися й навчалися в суспільстві, яке за своїми звичаями,

традиціями, законодавством, світобаченням, віросповіданням відрізняється від європейських країн. Після того, як студенти потрапляють до нового середовища, вони зіштовхуються не тільки з мовленнєвими, а й із психологічними проблемами.

Важливим чинником успішного навчання іноземних студентів в українському вищому навчальному закладі є їхня адаптація до культури, традицій та особливостей побуту українського народу. Тому одним з головних завдань викладача української мови як іноземної – презентувати Україну, життя її народу, культуру, мову.

Соціокультурна адаптація має на увазі пристосування індивіда до умов нового соціокультурного середовища, зокрема до нових ціннісних орієнтирів, норм поведінки, традицій, забезпечуючи успішне існування у новому культурному середовищі.

Проблема соціокультурної адаптації іноземних студентів детально аналізується в роботах таких вчених, як Воробйов Г.А., Ов-

чинникова М.В., Патохіна С.В. та інші. Проблеми, яких зазнають іноземні студенти на етапі входження саме до україномовного середовища, знайшли відображення у дослідженнях С.О. Краснікової, Т.М. Макаренко, Л.В. Мірошнік, В.Д. Матросова, В.В. Терещенка. Проте ці проблеми вимагають подальшої практичної розробки з урахуванням конкретного контингенту іноземних студентів і умов їх навчання. Особливої уваги потребують проблеми створення навчальних методичних матеріалів, що здатні забезпечити успішність процесу соціокультурної адаптації іноземних студентів.

У результаті досліджень, проведених фінськими вченими В. Раутеном і М. Коксіеном було виокремлено 4 фази (стадії) соціокультурної адаптації іноземців до життя в іншій країні¹.

Для першої фази – «фаза першої реакції» – характерним є дисонанс між об'єктом і суб'єктом особистості, формування захисних механізмів, зниження соціокультурної активності й працездатності людини. Друга фаза – «фаза соціальної адаптації» – відзначається зростанням автоматизму у виконанні життєво необхідних функцій, притуплення уваги до нової інформації, відчуття ірреальності того, що відбувається, погіршення пам'яті, бажання прожити сьогоднішній день скоріше. Третя, «контрастна» фаза адаптації може продовжитися у формі тривалої апатії або змінитися на агресію. У цей період продовжуються регресивні процеси, де переважають в основному соціобіологічні потреби (поїсти, поспати, ні про що не думати), що можуть прийняти й агресивний характер, якщо щось заважає їх задоволенню. Це теж є одним з механізмів захисту. Заклучна, четверта фаза – «фаза реабілітації» – це період достатньо інтенсивного задоволення соціальних потреб, відродження соціальної активності і здібності до креативної діяльності. На цій стадії відбувається також розуміння звичаїв, традицій і стереотипів іншої культури, тобто твориться зміна логіки поведінки людини за напрямком зближення з новою культурою.

Безумовно, найбільше впливає на адаптацію іноземних студентів мовне середовище. Знання української мови є обов'язковою умовою навчання іноземних студентів в україномовному ВНЗ. Проблема вивчення української мови як іноземної у вищих навчальних закладах України природничого спрямування на сьогодні залишається дискусійною. Незважаючи на те, що вже кілька років це питання активно обговорюється

на наукових конференціях різного рівня, на засіданнях «круглих столів», де приймалися рішення про не обхідність вивчення української мови як іноземної у вищих навчальних закладах України, усе залишається без змін.

Аналіз вивчення української мови як іноземної висвітлений у працях таких науковців, як Л. Бей, О. Тростинська, І. Жовтоніжко, Т. Єфімова, Б. Сокіл, А. Кулик, Г. Тохтар, Т. Лагута. Однак дотепер відсутні дослідження, що допомогли б визначити, який мінімум названих чинників і в якому поєднанні дає максимальний ефект навчання залежно від його конкретних цілей і умов.

Метою даного дослідження є пошук ефективних підходів при вивченні української мови як іноземної у вищих навчальних закладах у процесі адаптації до україномовного середовища.

У ході дослідження поставлено такі задачі:

- здійснити аналіз проблем іноземців на етапі входження до україномовного середовища;
- узагальнити існуючий вітчизняний досвід педагогічної допомоги іноземним студентам в адаптації до україномовного середовища;
- розкрити ефективні педагогічні підходи при вивченні української мови як іноземної у процесі адаптації до україномовного середовища.

Починаючи навчання в університеті, іноземні студенти стикаються з багатьма проблемами. Багато з них не володіють вільно мовою викладання та не вміють відкидати неважливу інформацію, конспектувати зміст основних понять. Для цього іноземець повинен мати високій рівень володіння мовою.

Тому, загально дидактичні й методичні вимоги ставляться до заняття з української мови для іноземних громадян як до основної організаційної одиниці навчального процесу, яка є його частиною і водночас самостійною, цілісною ланкою². До нього ставляться ті ж загальнодидактичні й методичні вимоги, що й до всього навчального процесу. В такому занятті синтезуються закономірності навчання, органічно взаємодіють цілі, зміст і методи. Воно реалізує методичну концепцію, покладену в основу навчання, а його сутність зумовлена методичним змістом – сукупністю положень, що визначають його особливості, структуру, види та прийоми роботи³.

Розглянемо вимоги до заняття з української мови для іноземних громадян, що впливають з

цілей, змісту та технологій навчання цього предмету у вищому навчальному закладі.

1. Мовленнєва спрямованість. Визначення мовленнєвої діяльності як основного об'єкта навчання передбачає формування чотирьох видів цієї діяльності – слухання, говоріння, читання, письма на занятті з української мови як іноземної. Для досягнення таких цілей необхідна, по-перше, практична орієнтація заняття, тобто переважання вправ у спілкуванні над повідомленням знань та їх осмисленням. Кожне заняття повинно мати конкретні практичні цілі, спрямовані на формування мовленнєвих навичок та вмінь. По-друге, мовленнєва спрямованість заняття означає комунікативний характер вправ. Такі вправи, як переклад, складання речень за зразком, переказ тексту тощо мають бути підпорядковані комунікативним цілям. Комунікативна направленість – це завжди мовленнєва діяльність у нових ситуаціях з певною метою.

2. Комплексність. Ця особливість заняття зумовлена природою мовлення: у мовленні всі види діяльності взаємодіють, сприяють формуванню один одного. Отже, всі аспекти мови – фонетичний, лексичний, граматичний – вивчаються у взаємозв'язку. Так, кожна доза мовного матеріалу повинна опрацьовуватись у всіх видах мовленнєвої діяльності. Наприклад, засвоюючи структуру активного граматичного мінімуму, необхідно передбачити вправи у вживанні та розумінні цього явища в усіх видах мовленнєвої діяльності.

3. Українська мова як іноземна — мета і засіб навчання. Мовлення викладача українською мовою виконує дві важливі функції. По-перше, воно використовується для організації викладачем навчання та виховання на занятті. Тому воно повинно бути виразним, переконливим, грамотним, економним. По-друге, мовлення викладача української мови на відміну від викладачів інших предметів є засобом навчання, тобто стимулом, що спонукає до мовлення. Тому воно має бути зразковим, або нормативним; автентичним, тобто саме так сказав би у даній ситуації носій мови; адаптивним, тобто повинно відповідати можливостям та мовленнєвому досвіду студентів-іноземців; різноманітним за засобами вираження думки.

Створення іншомовної атмосфери на занятті має стати одним із завдань викладача. Мовлення викладача не повинно займати більше 10 % часу заняття. Решта часу відводиться мовленню студентів.

4. Висока активність розумово-мовленнєвої діяльності студентів-іноземців. Ефективність заняття визначається ступенем розумово-мовленнєвої активності іноземних студентів. Завдання викладача полягає у залученні їх до активної внутрішньої розумової та зовнішньої мовленнєвої діяльності і підтриманні її протягом заняття. До факторів, що стимулюють розумово-мовленнєву діяльність, відносяться: використання змістовного та інформативного навчального матеріалу, що відповідає інтелектуальному розвитку студентів; постановка цілей, які спонукають студентів до вирішення комунікативних завдань, до висловлювання власних думок; застосування прийомів навчання, що дають можливість кожному студенту брати безпосередню участь у мовленнєвій діяльності та максимально збільшують їх активний час на занятті (самостійна робота, колективні форми навчання тощо).

5. Різноманітність форм роботи студентів. Вимога різноманітності форм роботи є особливо важливою для навчання усного мовлення, адже на відміну від аудіювання і читання, які легко організувати як синхронну діяльність, усне мовлення потребує взаємних контактів, які й повинен забезпечити викладач на занятті української мови як іноземної.

Особливий ефект тут дає поєднання індивідуальних форм роботи з колективними. До індивідуальних форм відносять роботу у фронтальному режимі, опитування окремих студентів тощо. Колективні форми роботи охоплюють колективно-масове тренування в парах без змін або із зміною партнерів.

6. Мотиваційне забезпечення навчальної діяльності. Мотивація, під якою розуміють спонукальні сили до вивчення української мови іноземними студентами, зумовлена об'єктивним світом іноземного громадянина. Вона визначається його власним бажанням, пристрастями, особистісною зацікавленістю у навчанні. На занятті української мови мотивація забезпечується рядом факторів. По-перше, матеріал, що використовується на занятті, має бути цікавим. По-друге, прийоми роботи з навчальним матеріалом повинні приваблювати студентів. Цьому сприяють колективні фактори роботи, де студент відчуває себе суб'єктом спілкування, рольові ігри, що ставлять його у життєву ситуацію, проблемні завдання до вправ, які сприяють інтелектуальному розвитку студента. По-третє, студент повинен усвідомлювати рівень своєї успішності у вивченні української мови, бо це викликає задоволення собою, відчуття прогресу.

су студента. По-четверте, на мотивацію навчання позитивно впливає сприятливий психологічний клімат на занятті. Атмосфера спокійної врівноваженості, взаємної довіри, відчуття рівноправності, партнерства у спілкуванні викликає у студентів-іноземців задоволення від навчального процесу, бажання брати в ньому участь⁴.

У позанавчальний час студенти самостійно опрацьовують новий матеріал. Тому, з метою поліпшення ситуації у контингенту іноземних студентів викладачами секції «Українська мова як іноземна» кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету створено посібник «Українська мова для іноземних студентів». Кожна тема має теоретичну та практичну частини, словник, завдання та питання для самоконтролю. Такі завдання розвивають мовленнєві навички, студент не тільки відповідає на запитання, знаходить головну інформацію в тексті, але й будує свій монологічний виступ на задану тематику. Це все сприяє соціокультурній та психологічній адаптації студентів.

Безумовно, основним видом вправ є мовний аналіз слів та їх фонетичний розбір, які сприймаються на слух. У роботі над вимовою слів важливо не стільки засвоєння, скільки тренування, повторення.

Словники також посідають особливе місце в лексичній роботі на заняттях з мови. Добре поставлена робота із словником не тільки збагачує лексичний запас студентів, а й збуджує в них інтерес до предмета, розвиток мислення, чуття стилю, запобігає мовним помилкам, підносить культуру усного та писемного мовлення. Значення кожного незрозумілого слова має бути пояснене, введено до активного словника студента. Виробити в студентів прагнення дізнатися про смислове значення слів можна лише щоденною копійкою працею педагога та студента.

Таким чином, ми формуємо мовну особистість в контексті розвитку навичок, які актуальні: спроможність сприймати інформацію не механічно, а усвідомлено, особистісно, самостійно інтерпретувати й оцінювати її залежно від власної картини світу, культурного розвитку, здатність на належному рівні мовної та комунікативної культури підтримувати міжособистісні стосунки.

Ряд дослідників вважають педагогічний аспект головним з усіх напрямків роботи, так як він надає впевненість студенту та спрощує інші аспекти адаптації⁵. Успіхи у навчанні

мотивують вирішення інших питань та проблем соціального та культурного плану, так як підкріплюють головну мету перебування студента в Україні⁶.

Педагогічна адаптація іноді розглядається як сукупність особливостей, що визначають можливість пристосування студента до незнайомої системи навчання, до засвоєння великого об'єму знань, аналізу наукового матеріалу⁷.

Для успішного проведення процесу входження в нове навчальне середовище необхідний пошук такого змісту, форми та методів навчально-виховної роботи, за допомогою яких викладачі вузів змогли б попереджати, пом'якшувати та усувати негативні наслідки дезадаптації, прискорювати процес соціально-психологічної та педагогічної адаптації студентів. Головною метою виховної роботи з іноземними студентами є їх пристосування до нових умов, формування різнобічно розвинутої, професійно визначеної особистості.

У Буковинському державному медичному університеті для студентів-іноземців створені всі необхідні умови як для навчання, відпочинку, так і для творчого зростання, організуються екскурсії, які, в свою чергу, дають змогу не тільки відпочити, але й пізнати культуру та звичаї українського народу.

Іноземні студенти активно залучаються до спортивно-масової, культурної роботи та науково-дослідницької діяльності університету, беруть активну участь у художній самодіяльності, святкових концертах, під час яких звучать твори мовами народів світу (День рідної мови, Шевченківські дні, Всесвітній день здоров'я, День матері, Міжнародний день сім'ї, Всесвітній день культурного різноманіття в ім'я діалогу та розвитку та інші). Але всіх об'єднує українська мова – мова навчання та спілкування в університеті.

Для успішної адаптації іноземних студентів необхідно будувати навчальний процес з врахуванням етнопедагогічних концепцій (при умові навчання в групі студентів однієї етнічної групи), технологій та методик. Слід враховувати фактори, які впливають на систему освіти: географічні, економічні, національні, історичні, культурні та релігійні, ті що є особливими для кожного народу. Безумовно, для врахування всіх елементів необхідна відповідна підготовка викладача, його самоосвіта, відповідні знання. Так кожен етнос має свої методи та підходи в педагогічному процесі, які необхідно враховувати в педагогічному процесі навчання іноземних студентів.

При дослідженні проблеми адаптації слід розділяти викладання дисциплін у багатонаціональних групах, де відбувається контакт двох та більше культур, та мононаціональних. Безумовно студенти відчувають себе комфортніше в групі співвітчизників, але такі групи велика рідкість. Такі моменти, як однотипність поведінки, світосприйняття регулюють поведінку студентів в групі, підтримують дисципліну, допомагають налагодити та впорядкувати навчальний процес. В той же час, багато національна група теж має свої переваги. Успішне пристосування іноземного студента до нового соціально-культурного життя відбувається завдяки активному спілкуванню з україномовними студентами.

Для ефективного включення студентів в навчальний процес викладачу необхідно наступне: враховувати вік, релігійну, соціальну та інші приналежності студентів; стимулювати мотиваційну сферу; надавати самостійність; складати мовні ситуації, що максимально наближені до реальності; піднімати питання по темах, які цікаві даній аудиторії; об'єктивно оцінювати результати самостійних дій студентів з врахуванням їх індивідуальних особливостей; зацікавлювати та формувати пізнавальну потребу у іноземного студента.

Досвід роботи показує, що найчастіше в соціокультурній сфері спілкування іноземних студентів цікавить побутова культура, традиції, звичаї народу і, звичайно ж, сам народ, його моральні й духовні цінності, психологічний склад, національні риси. Тому, важливо, щоб у навчальних матеріалах знайшли віддзеркалення складові ментальності українців: прагнення до духовності, чуйність, артистичність, мрійливість, доброта, специфіка мовного етикету.

Часто «чужа» культура розцінюється іноземними студентами як «неприродна», «погана», хоча насправді вона є просто незвичною. З нею потрібно знайомитися, вивчати, адже ряд звичаїв, традицій постійно зустрічаються у повсякденному житті. Тому особливе місце у навчальних матеріалах слід надавати так званім узуально-поведінковим текстам, тобто текстам, в яких мовні відомості тісно пов'язані з відомостями поведінкового характеру. Тексти про використання в мовленні міміки і жестів, прислів'їв і приказок, норм мовного етикету об'єднують у собі представлення норм мовлення і норм поведінки, обов'язкових для певної мовної ситуації.

Це дозволить організувати роботу в аудиторії, вони є також одним з прийомів відбору

матеріалу в «контексті діалогу культур», при якому навчання здійснюється в процесі зіставлення і взаємодії культур представників рідної мови та тієї, що вивчається.

Соціокультурна адаптація є процесом двостороннім і стосується не лише іноземних студентів, а повною мірою співвідноситься з проблемою формування толерантного сприйняття в середовищі української молоді, виховання української молоді у душі дружелюбності до інших, «не наших». Тому ми залучаємо іноземних студентів до активної участі в заходах, що проводяться нашим університетом.

З вищенаведеного можна зробити висновок про необхідність створення ряду умов адаптогенного характеру широкого спектру дії для оптимізації адаптації іноземних студентів до навчального процесу у вищій школі України.

В освіті продовжує розвиватися і надалі культурологічний підхід у навчанні в рамках концепції «діалогу культур», з метою формування полімовної грамотності студентів. А тому, на нашу думку, в сучасному ВНЗ не має бути місця для таких процесів, як бездумне завчання текстів іноземною мовою, що не мають практичної цінності для майбутньої професійної діяльності студентів. Іноземні студенти мають бути підготовлені на основі якісного сучасного автентичного навчального матеріалу до свідомого використання української мови в подальшому житті та роботі. Адже, добре знання української мови є зараз і продовжуватиме залишатися надалі однією з провідних вимог українських роботодавців. В цьому плані саме на ВНЗ покладається відповідальність у якісному забезпеченні студентів-іноземців комплексом мовних знань, вмій, навичок, це вимагає передусім від навчального закладу систематично створювати умови для підвищення кваліфікації своїх педагогічних працівників, забезпечити заклад належною матеріально-технічною базою.

Таким чином, застосування на практиці інноваційних методологічних підходів значно поліпшує якість презентації навчального матеріалу та ефективність його засвоєння студентами, збагачує зміст освітнього процесу, підвищує мотивацію до вивчення української мови, створює умови для більш стійкої співпраці між викладачами та студентами. Нові методи викладання української мови як іноземної продовжують з'являтися. Це вказує на перспективу подальшого наукового дослідження в сфері пошуку та застосування ефективних методів, які б сприяли кращій соціально-

культурній адаптації іноземних студентів та успішному вивченню української мови.

ЛІТЕРАТУРА:

¹ Раутен В., М. Коксинен Деятельность социального педагога по социокультурной адаптации учащихся иностранцев. Методологические основы социальной работы / В. Раутен, М. Коксинен. – М., 1991. – 256 с.

² Біляєв О. М. Методика вивчення української мови / О.М. Біляєв. — Київ, 1987. — С. 54-63.

³ Коваль Г., Суржук Т. Методика викладання української мови. Рекомендації до виконання науково-дослідної тематики: Навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Г. Коваль, Т. Суржук. – Тернопіль, 1993. – 368 с.

⁴ Кочан І.М. Контрольні завдання з методики викладання української мови / І.М. Кочан. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. — 59 с.

⁵ Палка О.В. Підготовка іноземних студентів вищих навчальних закладів технічного профілю України до вивчення професійної лексики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 / О.В. Палка. – К., 2003. – 18 с.

⁶ Рибаченко Л.І. Підготовка іноземних студентів у навчальних закладах України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 / Л.І. Рибаченко. – К., 2000. – 20 с.

⁷ Сладких И.А. Этнопсихологический аспект адаптации африканских студентов в Украине // Проблемы та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: зб. наук. праць. – Х.: НТУ "ХП", 2008. – Вип. 18 (22). – С. 259-272.

Heletska Alisa. Social and cultural adaptation of foreign students in the process of studying of the Ukrainian language.

The article considers the problem of adaptation of foreign students who come to study in Ukraine. The teaching of foreigners in our country is one of the most effective forms of cultural and scientific collaboration that confirms the authority of Ukraine on the international scientific area.

For optimal transmission of this process provides recommendations for training, advice to teachers who work with foreign students, formulate the requirements for teaching and methodical literature, summarizes the experience of educational assistance and characterized pedagogical tools of formation of household vocabulary of foreign students in the process of adaptation to the Ukrainian society. The important factor of successful foreign students' studying in Ukrainian higher institution is their adaptation to culture, traditions and peculiarities of Ukrainians' way of life.

Linguistic environment influence on the foreigners' adaptation most of all. The knowledge in Ukrainian language is very important condition of foreigners' study in Ukrainian higher institution, but this problem is still debatable.

For foreigners' successful adaptation it's necessary to form teaching process taking into consideration ethno pedagogical concepts, techniques and methods, factors that influence the system of education: geographical, economical, national, historical, cultural, and religious. For using all these elements the proper preparation of teacher, his self-education, proper knowledge are needed. Thus, every ethnos has its methods in pedagogical process used for teaching foreign students.

For effective studying teacher has to take into consideration student's age, religion, to stimulate motivation, to permit independent student's work, to form linguistic situations and topics that are interesting for audience, to form cognitive need for foreign students.

Thus, the steps of the socio-cultural adaptation that ensure successful learning in a new cultural environment is analyzed in details. Particular attention is paid to the psychological and pedagogical challenges faced by foreign students in the first year of studying in Ukraine. Considerable attention is paid to the problem of creation of educational materials that promote socio-cultural adaptation of foreign students in Ukraine.

Keywords: *socio-cultural adaptation, culture, method, linguistic environment, motivation, educational process.*